

Dood in de pot?

Een van de opvallendste aspecten van de afgelopen verkiezingen was dat er op het gebied van de economische politiek nauwelijks wezenlijke verschillen tussen de diverse partijprogramma's bestonden. Op hoofdlijnen blijft vrijwel iedereen het met de huidige economische politiek eens. Hoe is het te verklaren dat er zo weinig discussie over het economische beleid is? En in het bijzonder: hoe komt het dat met name de oppositie geen duidelijk alternatief voor het in de afgelopen jaren gevoerde beleid weet te formuleren?

Om te beginnen speelt natuurlijk een rol dat de alom noodzakelijk geachte sanering van de overheidsuitgaven de speelruimte voor economisch beleid beperkt. Het grote financieringstekort hangt als een zwaard van Damocles boven de rijksbegroting. De rentelasten verdringen de overige overheidsuitgaven, terwijl de staatsschuld tot een zorgwekkende omvang aanzwelt. De problemen worden nog versterkt door de dalende oliepijzen, waardoor de aardgasbaten dalen. Onder deze omstandigheden wordt de discussie bijna vanzelf verengd tot de vraag waar en hoeveel te bezuinigen. De sociaal-democraten, die zich vanouds sterk bezighouden met een rechtvaardige verdeling van de welvaart en van nature gericht zijn op het ontwikkelen van 'nieuw' beleid, dreigen daardoor met lege handen te komen staan.

Er lijken echter ook enkele oorzaken van meer structurele aard te zijn voor het feit dat sociaal-democraten in de verdrukking zitten en het voor hen moeilijk is met een alternatief te komen. In de eerste plaats is dat de toegenomen verdeeldheid binnen de sociaal-democratische achterban. De tijd van een hechte homogene arbeidersklasse is voorbij. Werknemers vallen uiteen in heterogene groepen met verschillende, zelfs tegengestelde belangen. Het industrieproletariaat bestaat niet meer. De nieuwe werkgelegenheid bevindt zich vooral in de dienstensector, waar andere opvattingen en arbeidsverhoudingen gelden. Verder speelt ook de verscheidenheid aan dienstverbanden een rol. Te denken valt aan de opkomst van het deeltijdwerken, uitzendarbeid, oproepcontracten en dergelijke. Niet in de laatste plaats moet de gerezen tegenstelling tussen werknemers in de particuliere en in de collectieve sector vermeld worden. De sociaal-democratische aanhang bestaat in toenemende mate uit ambtenaren en trendvolgers die – althans voor een deel – andere belangen hebben dan de traditionele aanhang, de werknemers uit het particuliere bedrijfsleven.

In het verlengde hiervan ligt de verzwakte positie van de vakbeweging. Behalve de voortdurende grote werkloosheid ondergraaft ook de zoëven geschetste 'heterogenisering' van de arbeid de eenheid, en daardoor de macht, van de vakbonden. De vakbeweging wordt met het probleem geconfronteerd de uiteenlopende belangen van werklozen en verschillende groepen werkenden met elkaar te moeten verenigen. De dilemma's die daarbij opdoemen leiden veelal tot een voor de hand liggend beleid van 'de kool en de geit sparen'. Deze, op zich respectabele, strategie houdt echter tevens het gevaar in vrij krachteloos te zijn. Onduidelijk wordt immers voor wie en voor wat de vakbeweging staat. Wetende dat de vakbeweging in de samenleving de 'bondgenoot' van links is, leidt de tanende vakbondsmacht tot een afbrokkelende machtspositie van de sociaal-democraten.

Een derde oorzaak is dat de traditionele doelstellingen van de sociaal-democratie voor een groot deel gerealiseerd lijken. Op het gebied van de inkomensverdeling zijn grote resultaten geboekt. Volgens allerlei maatstaven is de inkomensongelijkheid in Nederland in de afgelopen decennia sterk afgenomen. Het verschil in koopkracht tussen minimum en modaal ligt momenteel in de orde van grootte van 10 tot 30 procent, afhankelijk van het genoten tertiaire inkomen. Hoewel er nog steeds onvrede kan zijn over bepaalde inkomensongelijkheden is vernieuwing voor sociaal-democraten toch een minder belangrijk onderwerp geworden. Daarnaast heeft de emancipatie van de

werknemers duidelijk gestalte gekregen. Werknemers zijn mondiger geworden en hebben door middel van werkoverleg, ondernemingsraden en via de geïnstitutionaliseerde positie van de vakbeweging een stem in het kapittel gekregen. Ook kent ons land een uitgebreid stelsel van sociale verzekeringen waardoor inkomenszekerheid, in elk geval tot op het bestaansminimum, gegarandeerd wordt en zijn er goede collectieve voorzieningen. Door deze 'succes- en' die reeds behaald zijn, lijkt de sociaal-democratie weinig meer te resten dan de verdediging van sociale verworvenheden.

Een vierde mogelijke oorzaak van de impasse in de sociaal-democratie is de toenemende 'internationalisering' van de economie. Ons land wordt steeds afhankelijker van de internationale economische ontwikkelingen en raakt steeds nauwer verweven met buitenlandse economieën. Langzaam maar zeker voltrekt zich de Europese integratie, waardoor de vrijheidsgraden voor een nationale politiek afnemen. In snel tempo vinden allerlei technische en economische vernieuwingen plaats waar wij ons moeilijk aan kunnen onttrekken. Sociaal-democraten die de samenleving graag volgens bepaalde politieke voorkeuren willen inrichten, zien zich hierdoor in hun keuzemogelijkheden beperkt.

Mede onder invloed van al deze factoren zijn de denkbare beelden van sociaal-democraten veranderd 1). Het geloof in de maakbaarheid van de samenleving is danig verminderd. Sociaal-democraten houden zich niet meer zozeer bezig met het ontwerpen van een blauwboek voor de economische structuur, maar buigen zich over de vraag hoe zij een voorwaardenscheppend beleid vorm kunnen geven. Er heeft een sterke herwaardering van de markt plaatsgevonden, waarbij men overigens wel de nadruk legt op schone en arbeidsintensieve productie. Er zijn twijfels gerezen over de betaalbaarheid en doelmatigheid van een grote collectieve sector. Van grote maatschappijvormende voorstellen, zoals die bij voorbeeld ten tijde van het kabinet-Den Uyl nog nagestreefd werden, wordt weinig meer vernomen. Sociaal-democraten hebben zich moeten aanpassen aan de maatschappelijke en economische ontwikkelingen, maar zijn daarmee ook meer naar het politieke midden opgeschoven.

Kunnen we nu concluderen dat linkse politiek zich zelf overleefd heeft? Voor het socialisme in zijn oorspronkelijke betekenis mag dit misschien het geval zijn, voor de moderne sociaal-democratie geldt het stellig niet. Ten eerste laten de 'smalle marges' waarbinnen het economisch beleid moet manoeuvreren toch nog wel ruimte voor duidelijke politieke keuzen. Het mag dan zo zijn dat geen enkele partij aan het terugdringen van het financieringstekort kan voorbijgaan, dit neemt niet weg dat over het tempo waarin en de wijze waarop dat moet gebeuren nog heel wat discussie mogelijk is en dat daarbij belangrijke verdelings- en allocatievraagstukken in het geding zijn. Ten tweede stellen de maatschappelijke ontwikkelingen sociaal-democraten voor nieuwe uitdagingen. Al geruime tijd wordt er ter linkerzijde hard nagedacht over een sociaal-democratisch antwoord op de technische, economische en sociale veranderingen die gaande zijn. Tot nu toe zijn enige ideeën geopperd over nieuwe, gedecentraliseerde en gedemocratiseerde vormen van planning, over de vraag hoe vakbonden zouden kunnen inspelen op flexibele arbeidsorganisaties en hoe de overheid meer grip op en de werknemers meer zeggenschap over de technische ontwikkeling zouden kunnen krijgen. Sociaal-democraten staan voor de opgave hun eerste ideeën op deze terreinen verder te ontwikkelen en nieuwe plannen te ontvouwen.

J.H. Hoogteijling

1) Dit is niet alleen in Nederland, maar in vrijwel alle Europese landen waar te nemen. Zie: Socialists are thinking again, *The Economist*, 21 december 1985, blz. 45-52.